

Gebiedsbijeenkomst

Landschapswerkplaats

Het landschap van Groningen maken we samen

kennismaken bij het eten; foto Hanneke Langerslag

De schetsboeken worden gretig bekeken; foto Hanneke Langerslag

Inhoudsopgave

- 1 Inleiding
- 2 Workshops
- 3 Conclusies
- 4 Vervolg

Bijlagen
Deelnemerslijst

Colofon

Datum: 12 december 2023
Uitgave: Landschapswerkplaats
Stationsstraat 5, 9536 BA Zuidbroek
E-mail: info@landschapswerkplaats.nl
www.landschapswerkplaats.nl

1 Inleiding

Afgelopen 17 oktober kwamen ruim honderd mensen naar Zuidwolde voor de gebiedsbijeenkomst van de Landschapswerkplaats. Initiatiefnemers van projecten en vertegenwoordigers namens gemeenten, waterschappen, provincie en terreinbeherende organisaties namen kennis van wat initiatief- en gebiedstafels tot nu toe hebben opgeleverd. In de Landschapswerkplaats is de oogst geanalyseerd. Werkplaatsleider Menno van der Meer en landschapsarchitect Martin van Dijken traptten af met een presentatie van deze analyse. In een petje-op-petje-af setting gaven aanwezigen aan de hand van stellingen hun mening over allerlei zaken die met de realisatie en de kwaliteit van projecten te maken hebben. Als laatste op de agenda stonden vier workshops.

Het was een geslaagde avond; er zat veel energie in de zaal en de initiatiefnemers hebben veel zin om aan de slag te gaan. Ervaringen, ideeën en contactgegevens werden enthousiast uitgewisseld. Hieronder doen we verslag van alle programmaonderdelen. We besluiten met conclusies en een vooruitblik.

Overlap met Transitie Landelijk Gebied
Eerder dit jaar is de Landschapswerkplaats op 'trektocht' door de provincie geweest om met bewoners en gebiedspartijen in de zeven Groningse deelgebieden rond de tafel te gaan. Voor elk van de deelgebieden - Zuidelijk Westerkwartier, Wierdenland en Waddenkust, Gorecht, Centraal Woldgebied en Duurswold, Veenkoloniën, Oldambt en Westerwolde - zijn de uitkomsten van de initiatief- en gebiedstafels verbeeld en beschreven in schetsboeken. Opvallend was hoeveel raakvlakken er zijn tussen wat er in de deelgebieden leeft en de Transitie Landelijk Gebied waar de provincie Groningen voor staat. De Transitie Landelijk Gebied heeft betrekking op de integrale aanpak van opgaven

op het gebied van natuur, stikstof, water en klimaat. Samen met gebiedspartijen werkt de provincie toe naar een gebiedsplan voor een mooie, gezonde leefomgeving met perspectief voor landbouw en ondernemers en een toekomstbestendig Groningen. Concerndirecteur Johan Koopmans van de provincie Groningen benadrukte dat de initiatieven die in de Landschapswerkplaats bij elkaar komen, deze ambities extra kracht kunnen bijzetten. Er liggen mooie koppelkansen op inhoud en uitvoering. Door werk-met-werk te maken, kan efficiënter met tijd en geld worden omgegaan, heeft een gebied maar één keer met hinder door werkzaamheden te maken en kan een sterker eindresultaat worden bereikt.

De inleiding door Menno

De schetsboeken van de gebiedssessies

De Landschapswerkplaats op 'trektocht' door de provincie; hier in Noorderbreek

Nog veel informatie nodig
Het team van de Landschapswerkplaats heeft de afgelopen maanden een eerste analyse gemaakt van de oogst van alle initiatief- en gebiedstafels. Dit analyseproces gaat de komende tijd door omdat nog veel informatie ontbreekt. Denk bijvoorbeeld aan allerlei geografische informatie over het watersysteem, de bodem, de infrastructuur en netwerken. Deze gegevens helpen bij het leggen van verbanden tussen initiatieven onderling, tussen initiatieven en grotere gebiedsopgaven en bij het doorgronden van structuren. Ook zijn ze nodig om effecten en risico's te kunnen inschatten en om projectvoorstellen stevig te kunnen onderbouwen.

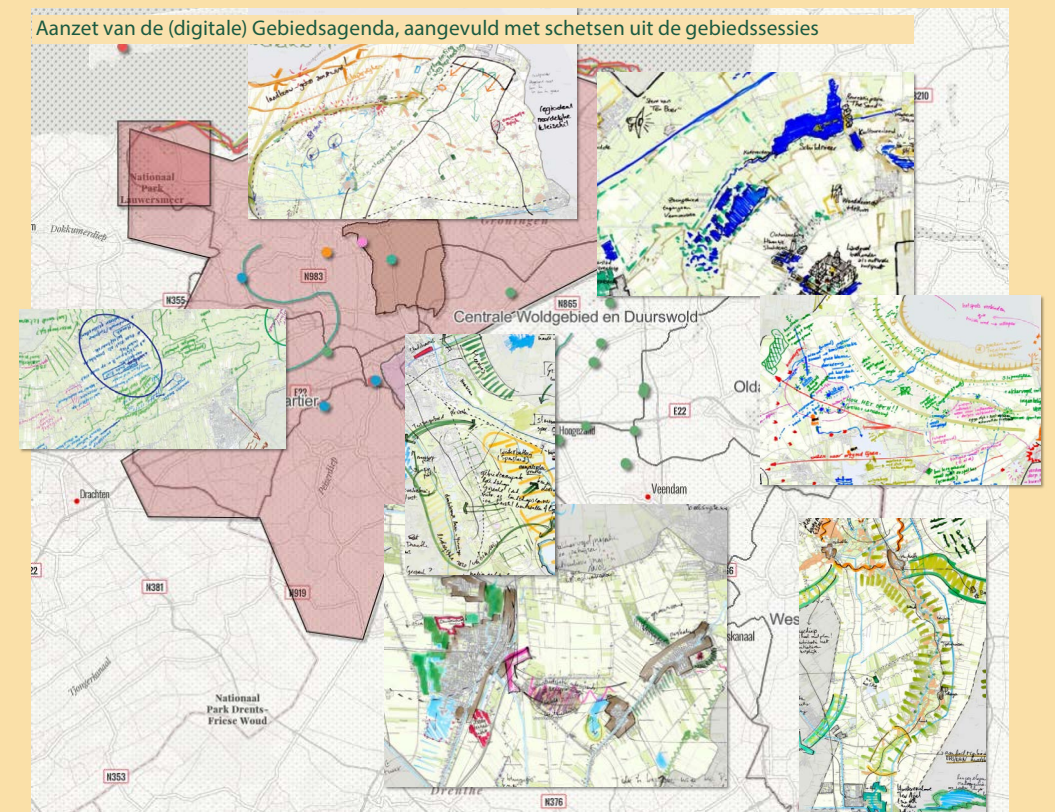
Water- en bodemsysteem als basis
De Landschapswerkplaats werkt tien bundels van initiatieven uit: Groene longen en Tiny Forest, Van Aa naar Zee, 't Wad tot Stad, Bermen komen tot Leven, Verbonden Biodiversiteit, Diepen en Maren, Masterplan Vaarwegen, Groningen Beleven, Kiek'n en Doun en Vergroenen Gaslocaties. Aan de gebiedstafels kwam telkens weer naar voren dat al deze initiatieven in meerdere of mindere mate verband houden met het water- en bodemsysteem. Het natuurlijke systeem is bepalend voor behoud van voldoende zoetwater, biodiversiteit, klimaatadaptatie, landbouw, realisatie van de woningbouwopgave, landschappelijke kwaliteit en recreatieve

beleving. Het is er letterlijk de grondslag voor. 'Water en bodem sturend' is niet voor niets het leidend principe bij de inrichting van Nederland, en daarmee ook van de werkzaamheden van de Landschapswerkplaats.
Lange, middellange of korte termijn
De initiatieven zijn op verschillende manieren

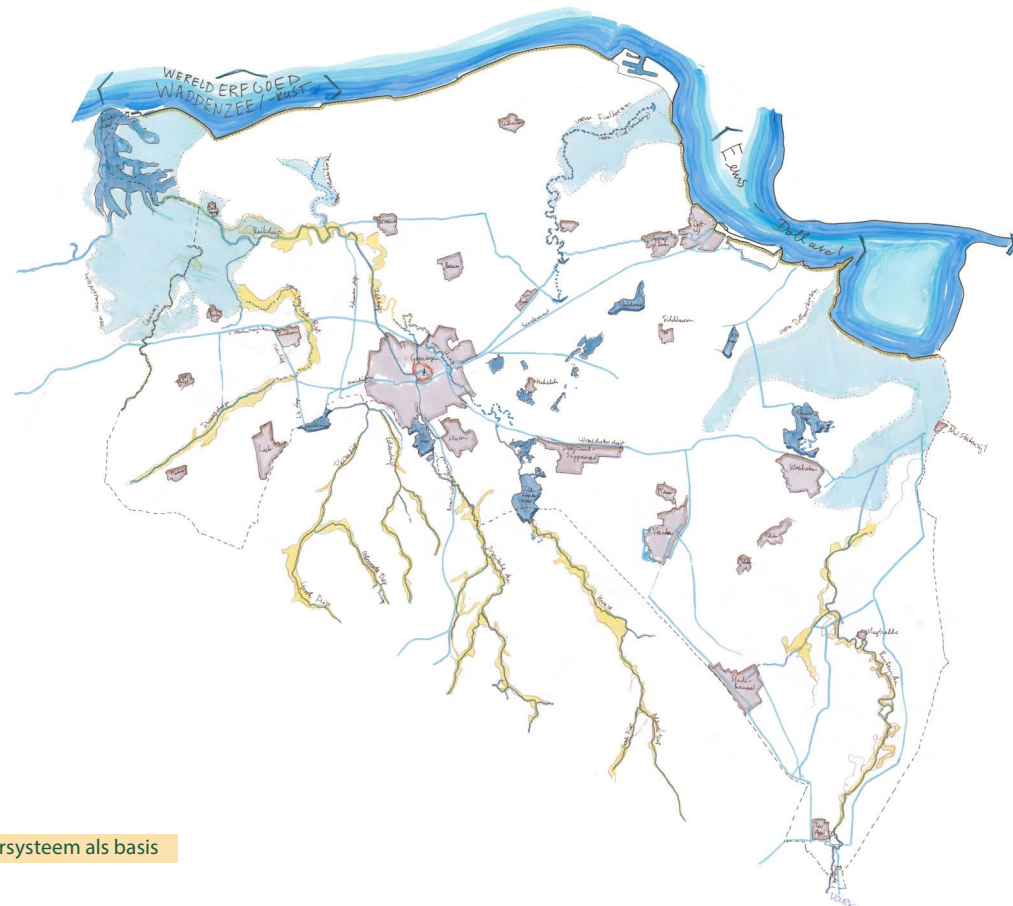

Johan Koopmans aan het woord

onder te verdelen, bijvoorbeeld naar de termijn waarop ze te realiseren zijn. Die termijn heeft onder andere te maken met de vraag hoe sterk een initiatief ingrijpt op het hiervoor genoemde water- en bodemsysteem. Een voorbeeld: de gebiedsontwikkelingen Van Aa naar Zee en 't Wad tot Stad zijn grootschalig en daarom onlosmakelijk verbonden met het grotere water- en bodemsysteem. Bovendien raken ze op allerlei manieren aan andere ruimtelijke ontwikkelingen en opgaven in de provincie. Hoe valt recreatie bijvoorbeeld te verbinden met rust voor weidevogels en met toekomstgerichte landbouw?

Aanzet van de (digitale) Gebiedsagenda, aangevuld met schetsen uit de gebiedssessies

Het watersysteem als basis

Het netwerk van diepen en maren

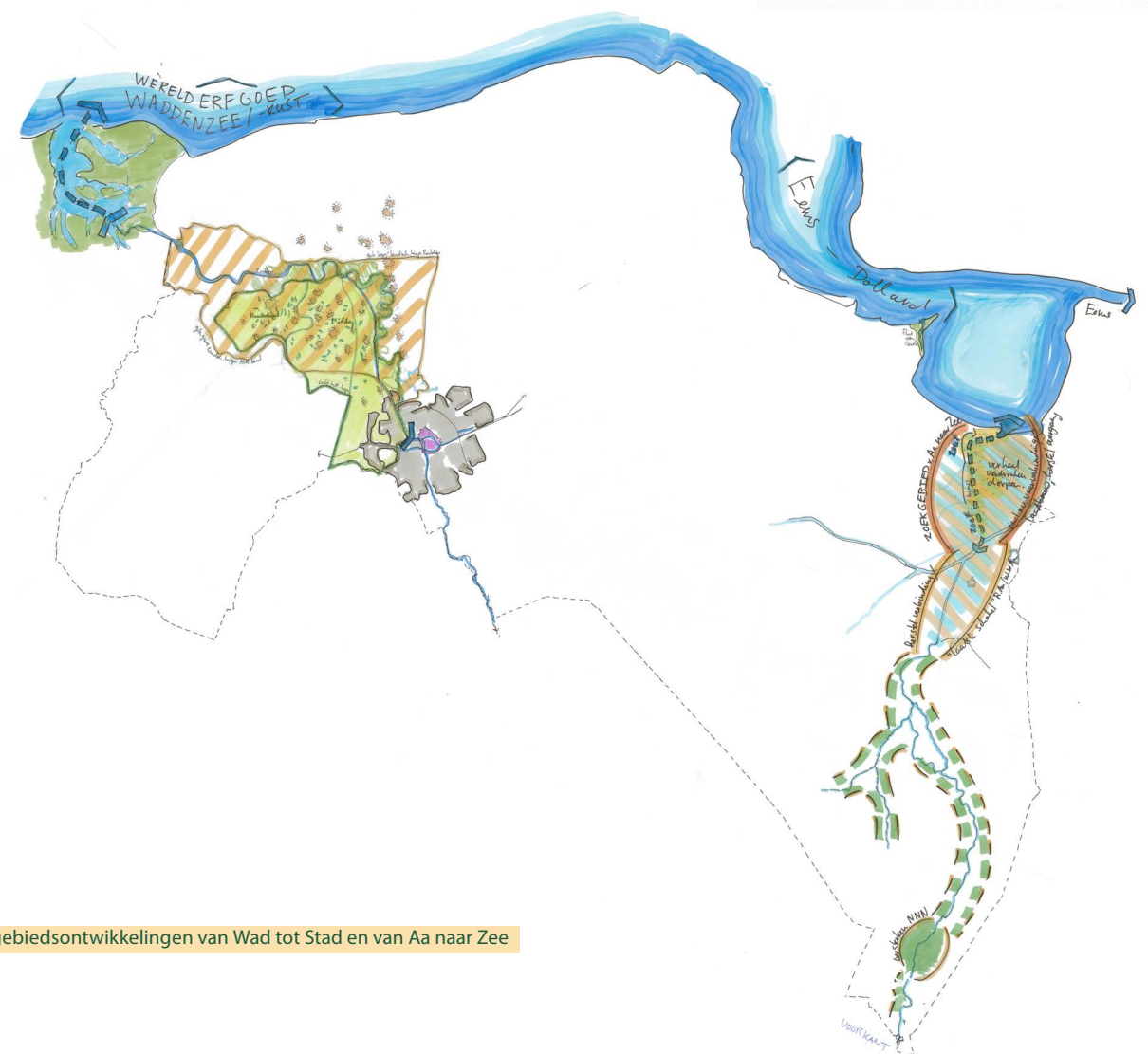
Hoe zorg je dat vergroeningsmaatregelen bijdragen aan versterking van het cultuurhistorisch landschap en de opgave tot groenblauwe dooradering? Deze complexiteit verlangt dat beslissingen zeer zorgvuldig worden genomen voordat de 'schop in de grond' gaat. De effecten van ingrepen ijlen lang en breed na. Dat betekent dat voor deze initiatieven rekening moet worden gehouden met een langere doorlooptijd. Sommige wensen voor fiets- en wandelpaden laten zich bijvoorbeeld op relatief korte termijn al oppakken. Bij de middellange termijn past een initiatief als Diepen en Maren. Dit initiatief is met een kleinschaliger en fijnmaziger watersysteem verbonden dan de grote gebiedsontwikkelingen. Schaal en impact zijn kleiner, waardoor snellere planvorming mogelijk is.

Overige uitkomsten van de eerste analyse
Andere inzichten en vragen die uit de eerste analyse naar voren kwamen:

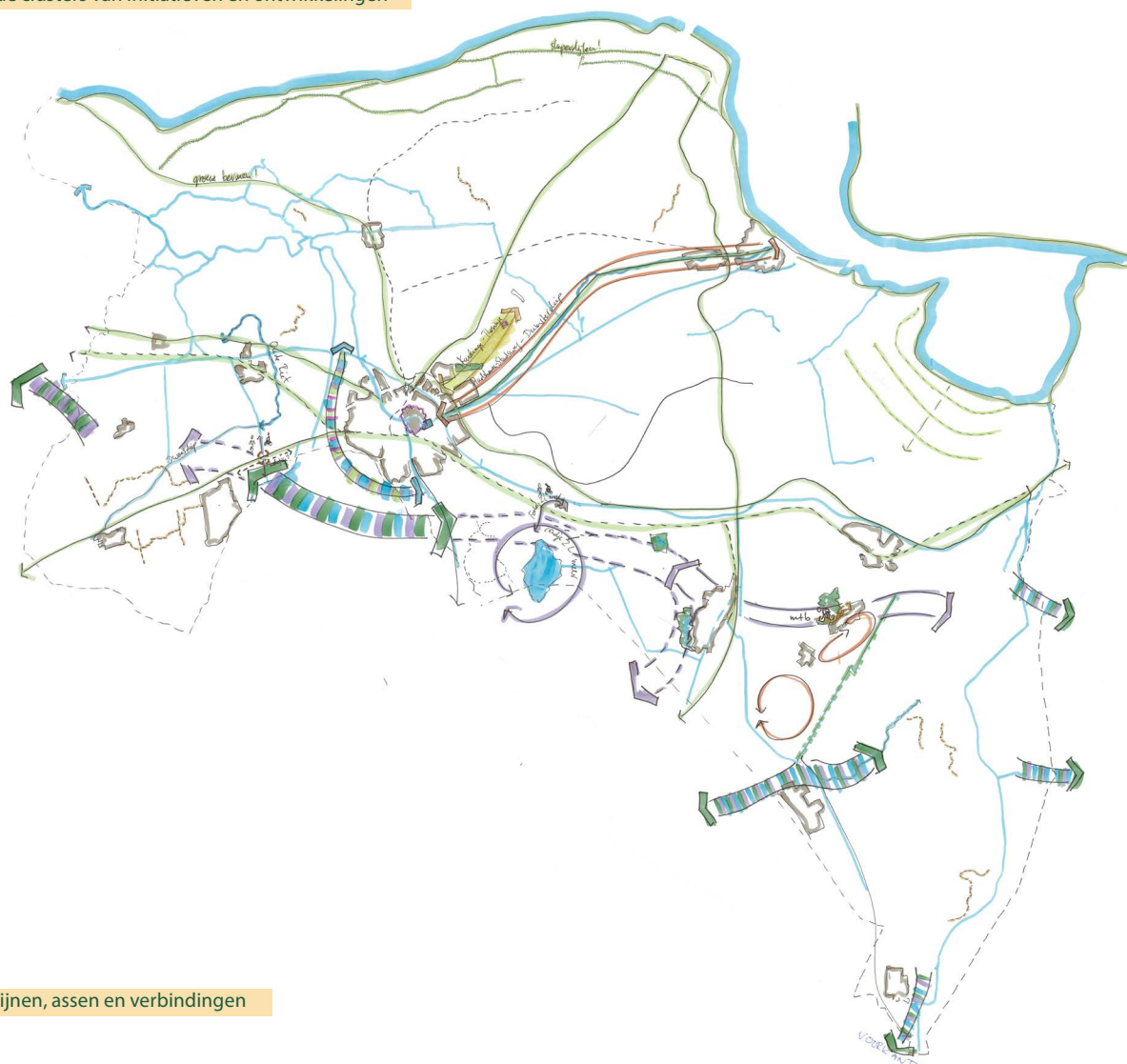
- Als je de initiatieven op kaart schetst, zie je dat sommige initiatieven als vlakken in het landschap 'landen'. Andere hebben het karakter van lijnen,

assen en verbindingen. En dan zijn er nog de puntsgewijze initiatieven. Zoals het schema hiernaast laat zien, past Groene Longen bij alle categorieën.

- Leg je de aan gebiedstafels gemaakte schetsen over elkaar, dan valt op dat er clusters zijn: initiatieven van de Landschapswerkplaats, Toukomst of andere initiatieven die elkaar raken en versterken en die veelal binnen hetzelfde deelgebied liggen. Denk bijvoorbeeld aan versterking

De gebiedsontwikkelingen van Wad tot Stad en van Aa naar Zee

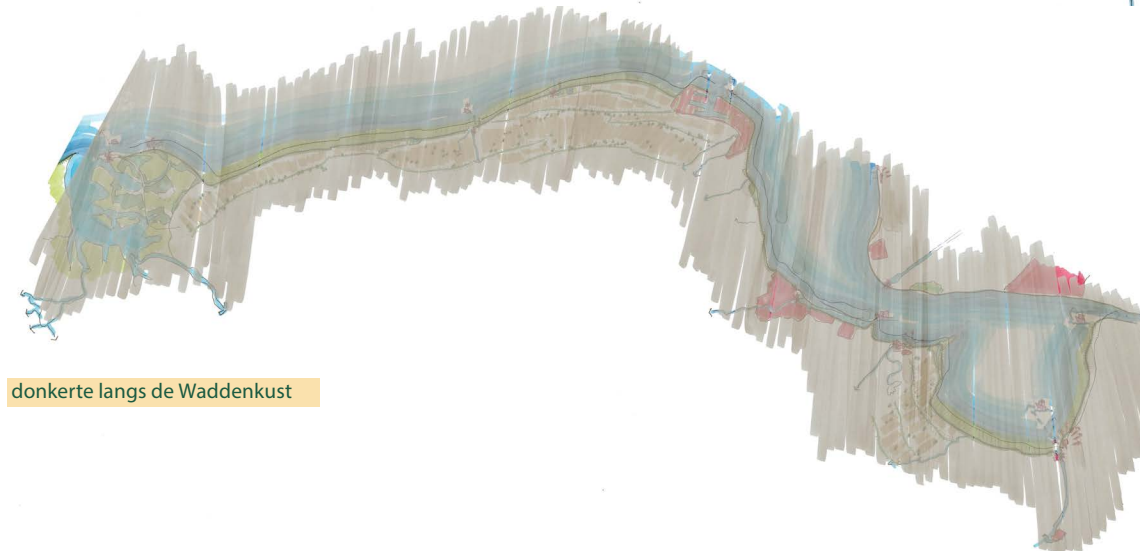

aanvulling van landschapselementen en groenstructuren, het beleefbaar maken van verhalen en het zichtbaar maken van de landschapsgeschiedenis. Maar ook aan concepten voor landelijk wonen of ecologisch beheer van bermen, slaperdijken en oevers. Op zulke clusters zit al veel energie, er is kennis en kunde voorhanden en soms zelfs al financiering. De clusters kunnen op hun beurt weer aanjager van nieuwe initiatieven zijn. Verschillende initiatieven spelen langs de kustlijn. Het is de uitdaging om ze te combineren met de kwaliteiten duisternis - Dark Sky Waddenzee - en stilte in dit gebied. Een vraag die regelmatig aan de orde kwam in relatie tot vergroening en biodiversiteit: hoe verhoudt aanplant van bos zich tot de karakteristieke open landschappen in de provincie? Oplossingen zullen daar vooral worden gezocht in erfbeplanting, dorpsbosjes en kleine landschapselementen. Een andere vraag die in de meeste deelgebieden terugkwam: wat is een goede manier om recreatie te zoneren? Waar

- Verschillende initiatieven spelen langs de kustlijn. Het is de uitdaging om ze te combineren met de kwaliteiten duisternis - Dark Sky Waddenzee - en stilte in dit gebied.
- Een vraag die regelmatig aan de orde kwam in relatie tot vergroening en biodiversiteit: hoe verhoudt aanplant van bos zich tot de karakteristieke open landschappen in de provincie? Oplossingen zullen daar vooral worden gezocht in erfbeplanting, dorpsbosjes en kleine landschapselementen.
- Een andere vraag die in de meeste deelgebieden terugkwam: wat is een goede manier om recreatie te zoneren? Waar

verhoudt het zich wel tot natuurbelangen, waar niet en waar onder voorwaarden? En vallen maatregelen ten behoeve van recreatie te combineren met opgaven als waterberging en vergroting van biodiversiteit?

- Aandachtspunten die in gebiedsbijeenkomsten vaak als belangrijk werden aangemerkt: perspectief voor de landbouw, herkenbare cultuurlandschappen, een goede zoet-zoutovergang, kunst en cultuur, een Groninger huisstijl voor bewegwijzering en informatieborden (eenheid), aanhaken op bijzondere verhalen zoals Verdrongen Dorpen en Graanrepubliek, voortbouwen op al verrichte studies en gemaakte visies.
- Tot slot zijn uit de bijeenkomsten verschillende onderzoeksvragen naar voren gekomen, bijvoorbeeld: hoe zit het met onverharde paden zoals kleipaden, maaipaden en kerkenpaden? Waar liggen oorspronkelijke maren? Wat zijn geschikte locaties voor bosontwikkeling? Allerlei al verrichte studies kunnen helpen bij het beantwoorden van deze vragen.

Petje op-petje-af

Via petje-op-petje-af werd aanwezigen aan de hand van stellingen gevraagd hun mening te geven over allerlei zaken die met de realisatie en de kwaliteit van projecten te maken hebben. Daaruit kwam onder andere naar voren dat een deel van de initiatiefnemers de uitvoering van hun project zelf ter hand willen nemen. En als een project te omvangrijk en complex is, willen ze er in ieder geval nauw bij betrokken blijven. Zelf uitvoeren draagt bij aan het gevoel van eigenaarschap. Sommige mensen vinden dat budgetten aan de initiatiefnemers zelf moeten worden gegeven. Initiatiefnemers willen in ieder geval de garantie dat de overheid de kraan niet dichtdraait in een bezuinigingsronde of na verkiezingen. Men hecht er meer aan om regie

en zeggenschap te hebben dan rechtstreekse toegang tot geld. Op de vraag of elk initiatief een 10 moet zijn, variëren de antwoorden van: ‘voor jezelf moet het in ieder geval een 10 zijn, je zet je tenslotte voor de volle 100% in’ tot ‘streven naar een 10 is mooi, maar een 8 is ook goed’ tot ‘het is voorstelbaar dat eerst niet meer dan een 6 haalbaar is, die later doorgroeit naar een 10’. De vraag of projecten iconisch moeten zijn, gaat nog een stap verder. Daarvan vinden de meeste mensen dat ‘iconisch’ niet een kwaliteit is waarnaar je kunt streven; het is een kwalificatie die anderen naderhand pas aan iets kunnen geven. Veel belangrijker vindt men het dat projecten bijdragen aan leefbaarheid, ruimtelijke kwaliteit en economie. En dan is er niets mis met klein en eenvoudig.

2 Workshops

De aanwezigen gingen uiteen in vier workshops onder leiding van teamleden van de Landschapswerkplaats. De workshops hadden een eigen thema en motto en werden ingeleid met een presentatie.

- De workshops op een rij:
1. Gebiedsontwikkelingen - ‘Ruimtelijke kwaliteit is geen luxe’.
 2. Clusteraanpak - ‘Wil jij met mij...?’
 3. Netwerken op de kaart - ‘De paden op, de lanen in’.
 4. Quick wins - ‘Liever vandaag dan morgen’.

Groene longen

Van Aa naar Zee

Van Wad tot Stad

Bermen komen tot leven

Verbonden biodiversiteit

Diepen en Maren

Masterplan vaarwegen

Groningen beleven

Kiek'n & Doun

Vergroenen verlaten gaswinningslocaties

vlakken / gebiedsontwikkeling

Groene longen

groen/blauwe (kennis)netwerken

Groene longen

punten

indeling workshops v

typering initiatieven ^

A

Gebiedsontwikkelingen
'ruimtelijke kwaliteit is geen luxe'

Karen Beukema – Martin Blewinga

Ruimte:

Deelnemers: Gerrit | Rixt | Diane | Marja | Peter | Amarens | Tini | Kees | Gert | Jori | Jens | Sander | Ernst | Leendert | Aart Jan | Dik | Ger | Martin | Ernstjan

B

Cluster-aanpak
'wil jij met mij ?...'

Georgine Somer – Patrick Vriese

Ruimte:

Deelnemers: Anko | Sterre | Joke | Koos | Marthe | Marck | Nienke | Wilfried | Martin | Marijke | Jan | Ben | Rob | Arthur | Rieks | Jeanette

D

Netwerken op de kaart
'de paden op, de lanen in'

Anne Hindriks – Henri Naaijer

Ruimte:

Deelnemers: Fokko | Leonard | Ilona | Renske | Jacoba | Silvana | Joke | Fenna | Jenny | Tim | Auke Jan | Anielia | A. Bleker | Julia | Johan

C

Quick wins
'liever vandaag dan morgen'

Teun Veger – Riek Guikema

Ruimte:

Deelnemers: Marian | Ton | Geert | Ernst Jan | Jacob | Anja | Arie | Rik | Kees | Douwe | Jelly | Peter | Nienke | Harriet | Drewes | Johan

Petje op, petje af

1 Workshop Gebiedsontwikkelingen

Deze workshop had betrekking op de initiatieven Van Aa tot Zee en 't Wad tot Stad. Doel was om antwoord te geven op drie vragen: hoe kom je tot een ambitieuze visie? Hoe maken we mensen enthousiast? Hoe ontwikkelen we bouwstenen voor een overtuigend voorstel? De workshop werd ingeleid met een presentatie van andere grote gebiedsontwikkelingen die de afgelopen jaren in Nederland zijn gerealiseerd. Het programma 'Ruimte voor de rivier' bijvoorbeeld had tot doel om overstroming van grote rivieren tegen te gaan. De aanpak kenmerkte zich onder andere door het gelijkwaardig behandelen van veiligheid en ruimtelijke kwaliteit. Wat ook bijdroeg aan de hoge kwaliteit, was dat er op allerlei niveaus intensief met het gebied werd gecommuniceerd: van keukentafelgesprekken en schetssessies tot nieuwsbrieven en informatieavonden. In het Drentsche Aa-gebied kwam jaren geleden de natuurkwaliteit steeds meer onder druk te staan. Men koos daar voor een samenhangende aanpak van natuur en landschap, landbouw en cultuurhistorie. Samen bepalen deze elementen namelijk de identiteit en potentie van het gebied. Nog een voorbeeld is Blauwestad. Daar was de clustering van meerdere functies het uitgangspunt: wonen, waterberging, ecologische verbindingzone en recreatie. Na een moeizame start is Blauwestad uiteindelijk heel succesvol geworden.

Wat opvalt aan de voorbeeldprojecten, is dat ze een antwoord moesten geven op een probleem en dat de grote landschappelijke systemen drager van de ontwikkelingen zijn.

herstelde Ruiten Aa

In twee groepen bogen de deelnemers aan deze workshop zich over Van Aa naar Zee en 't Wad tot Stad.

Conclusies in de deelgroep Van Aa naar Zee:

- Van een programma als Ruimte voor de rivier was het voor iedereen logisch dat het er kwam: natuurlijk moest dit gebeuren! Zo'n sterk motief zouden we ook voor onze gebiedsontwikkeling moeten vinden. Een motief waar we twintig, dertig jaar mee vooruit kunnen.
- We hebben lef en visievorming nodig. Wat enorm zou helpen, is een gebiedsbiografie waarin de kwaliteiten worden geïdentificeerd waar we op voort kunnen bouwen.
- Dankzij de dijken zijn we met rug naar zee komen te staan. Herstel van de zoet-zoutovergang biedt de kans om de relatie met de zee te herstellen. Ook het verhaal over hoe dit gebied is ontstaan en tot graanrepubliek kon uitgroeien, laat zich dan weer 'leesbaar' maken in het landschap.
- Bodemdaling, verzilting en verdroging zijn grote gebiedsopgaven die hier spelen. Bovendien is sprake van een groeiend tekort aan zoetwater. De aanvoer van zoetwater uit het IJsselmeer is op termijn niet houdbaar. De verwachting is dat er vanuit de Alpen steeds minder smeltwater via de IJssel naar het IJsselmeer stroomt. We moeten inzicht krijgen in hoeveel regenwater we in het gebied zelf kunnen vasthouden; wat kunnen we doen om de afhankelijkheid van het IJsselmeer af te bouwen?

workshop Gebiedsontwikkelingen onder leiding van Karen Beukema, Martin Biewinga en Martin van Dijken

- De Westerwoldse Aa is prachtig hersteld. Nu kunnen we de aanvoerende takken erbij betrekken, zoals Ruiten Aa, Mussel Aa, Runde en Pagediep.
 - Er vallen mooie verbeteringen aan landschap en infrastructuur te maken. Dat biedt aanknopingspunten voor economische ontwikkeling. Wat een trekpleister zou bijvoorbeeld een doorgaande kanoroute van Ter Apel naar de Dollard zijn!
 - Het gaat bij Van Aa naar Zee om veel meer dan een kanoduiker of aanlegsteiger. Het initiatief moet dusdanig robuust worden opgepakt dat het bijdraagt aan ecologisch herstel van Werelderfgoed Waddenzee.
 - Al lijkt het misschien niet zo, maar de urgentie is groot. We hebben te maken met ontwikkelingen die zich bijna onzichtbaar, maar toch wel degelijk voltrekken: klimaatverandering, achteruitgang biodiversiteit, verzilting en verdroging. Als we daar nu niets aan doen, zal het steeds moeilijker of zelfs onmogelijk worden om het tij te keren.
- Conclusies in de deelgroep 't Wad tot Stad:
- Ontwikkelingen zoals schaalvergroting en achteruitgang van biodiversiteit gaan sluipend. Ze worden pas zichtbaar voor 'het grote publiek' als het te laat is of als er iets onomkeerbaars in het landschap gebeurt, bijvoorbeeld de plaatsing van hoogspanningsmasten door Tennet.
 - Opvallend is dat sommige ontwikkelingen, zoals de energietransitie, heel snel gaan. Andere ontwikkelingen, zoals extensivering van de landbouw of verhoging van het grondwaterpeil, lijken juist niet van de grond te willen komen. We zouden graag inzicht hebben in wat de drijvende en belemmerende krachten hierachter zijn.
 - We zoeken naar een gebiedsaanpak gericht op behoud en versterking waar dat kan en doorontwikkeling waar dat nodig is. Daarbij is het van belang dat de inwoners en gebiedspartijen weten wat het landschap uniek en waardevol maakt én wat er verloren dreigt te gaan.
 - Informatie en kennis delen zijn belangrijk, evenals het consequent blijven vertellen van het gebiedsverhaal. Een inspirerend voorbeeld is Holwerd aan Zee. Doordat het verhaal een persoonlijk karakter heeft en doordat de initiatiefnemers jarenlang hebben doorgezet, heeft het steeds meer aandacht, bekendheid en draagvlak gekregen.
 - Het gaat hier niet om grootschalige natuur, maar om het cultuurlandschap. Voor het beheren van dit landschap zijn de boeren nodig. Het eigenaarschap van de oplossing zou bij de overheid moeten liggen.

wierdedorp Ezinge in Middag-Humsterland

380 kV leiding Eemshaven-Viervelaten dwars door oud cultuurlandschap

2 Workshop Clusteraanpak

In deze workshop werd verkend waar ontwikkelingen en initiatieven bij elkaar komen en hoe ze vervolgens in gezamenlijkheid ten uitvoer kunnen worden gebracht. Uit de analyses van de opbrengst van de gebiedstafels kwam naar voren dat netwerkitiatieven vaak in het landschap bij elkaar komen; daar ontstaan clusters.

Een inspirerend voorbeeld van een clusteraanpak is te vinden in Ezinge. Onder de noemer 'Ezinge verbindt' komen initiatieven bij elkaar die bijdragen aan vergroting van de biodiversiteit en aan educatie en beleefbaarheid van de natuur in en rond het dorp. Deze aanpak was een van de pilotprojecten van de Landschapswerkplaats.

In de Pekela's staat een vergelijkbaar initiatief op stapel: Boetenom. Een groep enthousiaste inwoners van Boven-Pekela zet zich in voor een veenkoloniaal landschap rond het dorp, met daarin ruimte voor agrarische productie, cultuurhistorie, landschapsschoon, recreatie en biodiversiteit. Boetenom en akkerbouw gaan prima samen, zo legde initiatiefnemer Nienke de Haan uit. Afgelopen winter zijn er maar liefst 5.500 planten en bomen aangeplant. De ontwikkeling in de Pekela's, de natuur, het erfgoed en de al bestaande fiets- en wandelnetwerken in het gebied zijn als vertrekpunt voor de workshop genomen.

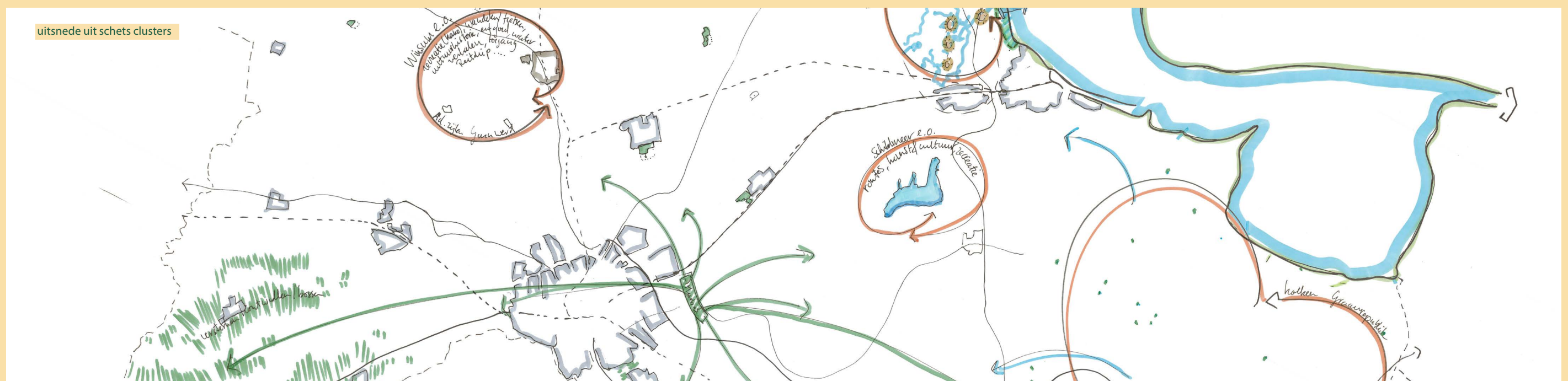
Vragen, ideeën en inzichten die naar voren kwamen:

- Hoe ziet een biodiverse berm eruit, wat voor vegetatie hoort daarbij? De eerste bepalende factor is de ondergrond: heb je te maken met een klei-, zand- of veenbodem? De tweede bepalende factor is het beheer van de berm, en dan in het bijzonder de manier van maaien en afvoeren van maaisel.
- Ook andere beheervraagstukken kwamen aan bod. Is bijvoorbeeld het afzetten op de kade van slib na baggeren van een waterweg gunstig voor de biodiversiteit of juist niet? Wat is het effect van verschralen? Geconcludeerd werd dat er behoefte is aan kennis over ecologisch bermbeheer. Aan de Vlinderstichting en Landschapsbeheer Groningen zal worden gevraagd om daar voorlichting over te geven.
- In de Veenkoloniën ligt de grootste potentie in de wijken. Ze zijn mooi en klein en laten zich in principe snel uitbreiden. Daarmee kan worden aangesloten op de opgave tot groenblauwe dooradering van de Transitie Landelijk Gebied en de Agenda van de Veenkoloniën die inzet op natuurinclusieve landbouw.
- Met aanpassingen in beheerbeleid en op plekken waar clusters ontstaan, kunnen relatief snel mooie slagen worden gemaakt.
- Er is behoefte aan meer inzicht in waar je als burger c.q. initiatiefnemer met vragen terecht kunt. Nu is er een veelheid aan visies, opgaven, loketten en instanties.

Na de workshop heeft Nienke de Haan nog meer nuttige contacten voor Boetenom weten te leggen en daar onmiddellijk acties op uitgezet.

workshop Clusteraanpak onder leiding van Georgine Somers en Menno van der Meer

3 Workshop Netwerken op de kaart

In de Landschapswerkplaats wordt met behulp van een zogeheten geografisch informatiesysteem - afgekort als GIS - gewerkt aan initiatieven. GIS maakt het landschap inzichtelijk aan de hand van bijvoorbeeld de bodemkaart, historische kaarten, de hoogtekaart en eigendomskaarten. Tijdens de gebiedsbijschikkingen is veel informatie opgehaald en bleek dat veel van de initiatieven een recreatieve routecomponent hebben; bewoners willen wandelen of fietsen in hun omgeving. Daartoe gaat de Landschapswerkplaats bijvoorbeeld kijken naar het Wandelnetwerk en het Fietsnetwerk en naar verharde en onverharde paden.

De GIS-specialisten van de Landschapswerkplaats leidden de workshop in met uitleg over hoe zij geografische data omzetten naar leesbare en begrijpelijke informatie voor iedereen. Het doel van de workshop was om met behulp van bestaande gegevens wensen en ideeën te verzamelen voor opwaardering van de knooppuntennetwerken in de provincie. Waar liggen kansen voor nieuwe wandel- en fietsverbindingen? Waar is sprake van ontbrekende schakels? Welke mooie gebieden en karakteristieke landschappen moeten absoluut

beleefbaar blijven of worden? Wat zijn mooie bestaande paden die wel openbaar zijn, maar die nog niet in een netwerk zijn opgenomen? Van belang voor de kwaliteit en belevingswaarde van netwerken is dat paden zoveel mogelijk alleen voor wandelaars en/of fietsers zijn voorbehouden. Hoe minder gemotoriseerd verkeer, hoe mooier en veiliger.

Via een QR-code kregen workshopdeelnemers toegang tot een bewerkbare interactieve kaart op hun eigen telefoon. Nieuwe routes, verbeteringen en ideeën konden zij direct intekenen op de kaart. Tijdens het intekenen konden onderliggende lagen aan- en uitgezet worden, waardoor zelfs op het landschap van 1930 kon worden ingetekend. Op het scherm konden de toevoegingen live worden gevolgd (via deze link is het resultaat te bezichtigen: <https://toulkomst-lwp.maps.arcgis.com/apps/inspector/sidebar/index.html?appid=124f6aa4fca94dfd8a4be9db63c>). De ondergrond voor dit tekenproces bestond uit open data, zoals hoogtekaart, historische kaart, bodemkaart en data over de het wandel- en fietsnetwerk.

Deelnemers spraken de wens uit om ook voor vaarrecreatie en ruiterroutes mooie netwerken op basis van een laagdrempelig en eenvoudig systeem te ontwikkelen.

4 Workshop Quick wins

Deelnemers aan deze workshop dachten na over waar de Landschapswerkplaats op korte termijn mee aan de slag kan voor een snel resultaat. De eerste vraag waarover de deelnemers zich bogen was: wat zijn voorwaarden om in 2024 de schop in de grond te kunnen zetten? Via de Mentimeter voerden zij steekwoorden in. Deze input, opgeteld bij wat het team van de Landschapswerkplaats vooraf zelf al had ingevoerd, leverde de onderstaande woordwolk op. Hoe vaker een steekwoord werd genoemd, hoe groter de letters.

In de workshop zijn per gebied de projecten doorgenomen waarvan de inschatting is dat ze in 2024 gerealiseerd of ieder geval aangevangen kunnen worden. Toezeggingen kunnen in dit stadium nog niet worden gedaan, sowieso kan niet alles in 2024. Daarom geven we in dit verslag alleen een indruk van het soort projecten waar op korte

termijn aan te denken valt:

- Wandelroutes.
- Uitkijkpunten en andere plekken waar iets bijzonders te beleven valt, bijvoorbeeld duisternis.
- Versterking van houtsingels, heggen en houtwallen.
- Vergroting van de leesbaarheid van het landschap, bijvoorbeeld door dijken en wierden beter zichtbaar te maken.
- Versterking van dorpsbossen.
- Groene locaties ecologisch met elkaar verbinden, bijvoorbeeld een groene gaslocatie met verderop gelegen bos. Vergroening van erven en bedrijventerreinen.
- Beplanting langs wegen.
- Ecologisch bermbeheer.

woordwolk als een van de resultaten van de workshop

workshop Quick Wins onder leiding van Teun Veger en Riek Guikema

workshop Netwerken op de kaart onder leiding van Anne Chardon en Henri Naaijer; op de achtergrond de hoogtekaart (AHN4)

3 Conclusies

Terugkijkend op het proces tot nu toe trekken de teamleden van de Landschapswerkplaats vijf conclusies die zij in het vervolg meenemen.

1. Het is van belang dat we in de deelgebieden **het netwerk** goed in hebben; dwarsverbanden, gebiedspartijen, koppelkansen, maar ook belangenconflicten. Het is aan ons als deskundigen om het grotere perspectief te bewaken.
2. De Landschapswerkplaats laat zich in verschillende **rollen** inzetten: verbinder, aanjager, deskundige. Wij weten wat er speelt, hebben veel kennis in huis en onderhouden korte lijnen met de gebiedspartijen. Daarom kan de indruk bestaan dat we de spin in 't web zijn. We kunnen en willen veel, maar niet alles. Onze kerntaak is om de gebundelde initiatieven verder te brengen. Voor ideeën, wensen en initiatieven die daarbuiten vallen, werken we nog een voorstel uit voor hoe we daar mee omgaan. Andere partijen en overheden hebben en houden hun eigen verantwoordelijkheden.
3. De **bijeenkomsten** die we tot nu toe hebben georganiseerd brengen telkens een enorme dynamiek op gang. Zet de juiste partijen bij elkaar en het bruist van goede ideeën. Er ontstaan nieuwe samenwerkingsverbanden en mailboxen van de Landschapswerkplaats en de initiatiefnemers stromen vol. De Landschapswerkplaats als creatief lab en trefpunt is kortom enorm waardevol.
4. De Landschapswerkplaats en de Transitie Landelijk Gebied versterken elkaar. Of opgaven nu groot of klein zijn, 'water en bodem sturend' is telkens het leidende principe. De meerwaarde van de Landschapswerkplaats is dat kwaliteit, bereikbaarheid en beleefbaarheid van het landschap zorgvuldig in de transitie van het landelijk gebied worden meegenomen.
5. De laatste conclusie werd hiervoor in het verslag van de workshop Gebiedsontwikkelingen al genoemd, maar is zo belangrijk dat die hier nog eens wordt herhaald: het landelijk gebied staat voor grote ruimtelijke opgaven en veranderingen. Alleen zijn ze van dag tot dag niet merkbaar en zichtbaar. Trends zoals achteruitgang van ruimtelijke kwaliteit en biodiversiteit voltrekken zich in heel kleine stapjes. Hetzelfde geldt voor klimaatverandering, verzilting en verdroging. Daarom is het best lastig om te beseffen hoe groot de **urgentie** is van wat we met de Landschapswerkplaats voor ogen hebben. Toch is nu het moment om in actie te komen. Het Groninger landschap is nog relatief onaangetast, erfgoed en cultuurhistorie zijn nog volop zichtbaar en natuurlijke systemen zijn nog redelijk intact. Er is veel om zuinig op te zijn en op voort te bouwen. Door onder andere via de Landschapswerkplaats met elkaar in gesprek te gaan over de onontkoombare grote transitieopgaven, kunnen we waarborgen dat de kracht van de provincie niet te veel onder druk komt te staan. Als we afwachten en niets doen, wordt de kans steeds groter dat belevingswaarde en toekomstwaarde het afleggen tegen de gebruikswaarde van snelle en praktische oplossingen.

4 Vervolg

Sinds de uitnodiging aan alle Groningers om voor het programma Toukomst van het Nationaal Programma Groningen ideeën in te dienen voor 'beter leven, wonen en werken in Groningen' zijn er mooie stappen in de goede richting gezet

Met sommige projecten kan de Landschapswerkplaats al op korte termijn een begin maken. Voor andere projecten moet rekening worden gehouden met een langere doorlooptijd. Meer tijd is nodig voor bijvoorbeeld vooronderzoeken, procedures en afwachten van het juiste moment om ze aan de aanpak van andere gebiedsopgaven te koppelen.

De gebiedsbijeenkomst van 17 oktober was voorlopig de laatste op deze grote schaal. Het team van de Landschapswerkplaats werkt samen met de initiatiefnemers verder aan de uitwerking van de initiatievenbundels. Koppelkansen met gebiedsopgaven worden verkend en de Werkplaatsagenda wordt verder ingevuld.

Werkplaatsagenda ten opzichte van de Gebiedsagenda en de rollen van initiatiefnemers en de Landschapswerkplaats

2023- begin 2024

Bijlage

Deelnemerslijst

Aanwezig	Organisatie
Tim Visser	Groningen Beleven
Drewes Wildeman	Landgoed De Camping
Tini Smale	initiatiefnemer van Wad tot Stad
Auke Jan Andringa	Provincie Groningen
Gert Leene	Gemeente Westerwolde
Jens Enemark	initiatiefnemer van Wad tot Stad
Aniela Sirks	initiatiefnemer Verbonden Biodiversiteit / CMG
Marck de Cloet	VDF, Kiek'n & Doun
Anko Bleker	Bond Heemschut, Platform Botterdaip
Joke Buist	pilot Ezinge Verbindt
Marian Boelema	Gemeente Groningen
Julia Brink	Gemeente Midden-Groningen
Ton van den Boomgaard	Stichting de 5 Oldambster Dorpen / Kiek'n & Doun
Dik Breunis	van Wad tot Stad
Hans Eilert	initiatiefnemer Groene Longen/Tiny Forests
Arie Moerman	Stichting Landgoed Schelligheheert
Jan Bakker	Gastvrij Middag-Humsterland
Sterre Brummel	Provincie Groningen
Leendert Visser	Waterschap Noorderzijlvest
Marthe Buitenkamp	Provincie Groningen
Peter van Tholen	gemeente Eemsdelta
Renske de Jong	Museum Wierdenland
Sander Dijk	Waterschap Hunze en Aa's
Johannes Boshuizen	Toukomst / NPG
Peter van Dijken	ED2050
Rixt Vellinga	gemeente Het Hogeland
Martin Biewinga	West 8 / De Landschapswerkplaats
Ernst Jan Cornelius	Prolander
Joke Dallinga	Project Groningen Beleven

Aanwezig	Organisatie
Kees van Es	Verkenner Gebiedsproces Waddenkust en Wierdenland TLG
Josse Feitsma	Nationaal Programma Groningen
Jenny Garst	Kiek'n & Doun
Judith Gerringa	Gemeente Stadskanaal
Diane Groeneweg	Gemeente Groningen
Jacob Gunter	Erfgoedvereniging Bond Heemschut
Nienke de Haan	initiatief Boven Pekela Boetenom
Wilfried Heijnen	Waterschap Hunze en Aa's
Martin Jonker	Gemeente Pekela
Fenna Klasens	Plaatselijk Belang Zuidwolde / initiatiefnemer Botterdaip
Johan Koopmans	Provincie Groningen
Henk Kusters	Verkenner ZWK TLG
Marijke van der Laan	ANOG
Aart Jan Langbroek	Raadslid gemeente Oldambt
Janet Leeffers	Prolander
Ger Lindeman	Gemeente Oldambt
Anja van der Linden	Groene Longen, MEER-bos
Ernst Lofvers	van Aa naar Zee en Vergroenen Gaslocaties
Jan Loots	Erfgoedvereniging Bond Heemschut
Ben van der Maat	Erfgoedvereniging Bond Heemschut
Silvana Moed	Gemeente Oldambt
Arie Moerman	Stichting Landgoed Schelligheheert
Rob Oost	Gemeente Veendam
Amarens Reitsma	Provincie Groningen
Rik Roosjen	Gemeente Het Hogeland
Arthur Scheper	Landschapsbeheer Groningen
Marja van der Schie	Gebiedsverkenner TLG Oldambt
Kees Siderius	Groene Longen/IVN
Gerrit Smit	van Aa naar Zee

Aanwezig	Organisatie
Douwe Staal	Platform Botterdaip
Jelly Stapert	Boven Pekela Boetenom
Martn van Steenwijk	Gronings Particulier Grondbezit
Leonard Teerling	Watersportverbond
Peter van Tholen	Werkbedrijf Gemeente Eemsdelta
Nienke Vellema	Groninger Dorpen
Rixt Vellinga	Gemeente Het Hogeland
Rieks van der Wal	verkenner TLG Gorecht
Nanoek Wiersema	Gemeente Westerkwartier
Jeanette Wiersema	Gemeente Oldambt
Harriet Wiert	Gemeente Midden -Groningen
Drewes Wildeman	Groen-witte Sloepenplan
Jori Wolf	Wad tot Stad en van Aa naar Zee
Johan Zijlstra	Staatsbosbeheer
Otto Kroeze	Gemeente Groningen
George ...	pilot Ezinge Verbindt
Rene Slagter	Prolander
Rick Hoeksema	IVN
Matthijs Buureman	provincie Groningen/ ED2050
Albert Buursma	Gastvrij Middag-Humsterland
Jan Molema	Prolander
Koos Buist	pilot Ezinge Verbindt
Julia Brink	gemeente Groningen
GCT Bos	Wierde en Dijk

landschap swerkplaats

Stationsstraat 5
9638 BA Zuidbroek

info@landschapswerkplaats.nl
landschapswerkplaats.nl